

foglalkoztatta, noha az esélyeket nem látta különösebben biztatónak. „Képzeljük el — írta Szentkuthy kapcsán —, hogy az eszmeáramlatok, nemzedékek szerinti csoportosítást követné a művek irodalomtörténetének a síkjára egy képzeletbeli irodalomtörténetben. Így előállhatna az a szentségtörő helyzet, hogy Szabó Dezső, Déry Tibor, József Attila, Szentkuthy Miklós, Weöres Sándor kerülne egymás mellé. Egy ilyenfajta irodalomtörténet ma még utópia, de egyszer talán valóság lesz, lehet belőle...”

Bizonytalán elfogultak e jegyzetek, pusztán már azért is, mert a hiány tudatával nem társíthatták a tárgyilagosság kritikái hangnemét. Elfogultak, mert egy be nem fejezett újrakezdés dokumentumait is ott látják ebben a gyűjteményben: többet is tehát, mint ami pusztán közvetlenül olvasható ki belőle. Az új epikát szemlélő dolgozataival, irodalmunk egyetemességét hangsúlyozó vázlatával a nyugati magyar irodalomról, s számos egyéb írásával Béládi Miklós egy új irodalomtörténeti feladatnak is eleget akart tenni: megintcsak a késztetést, az új kihívást érzékelte és választotta, utolszor is elhallgattatva az önvédelem sztoikusabb reakcióit. „Együtt élni a világgal — írta egyik kedves írójáról szólva — a szép dolgok közös megteremtésében, de távol is lenni tőle, hogy a belső összhang zavartalansága is fönmaradjon...”

A történelemtől túlerhelt nemzedéke első vonalából alighanem anélkül kellett távoznia Béládi Miklósnak, hogy önmaga számára valaha is föloldhatta volna ezt a Németh László-i dilemmát. (*Szépirodalmi.*)

KULCSÁR SZABÓ ERNŐ

Kulcsár Szabó Ernő: A zavarbaejtő elbeszélés

A hazai epikavizsgálatok lemaradottságát észlelve sok okunk lehet az elégedetlenségre. Aggasztó és nyugtalanító, hogy irodalomtudományunknak mennyi az adóssága általában a műfajelméleti és műfaj történeti kutatásokban, s ezen belül is feltűnhet — akár a drámaelemzések, akár a líraelemzések eredményeihez képest — a prózaepikára vonatkozó munkálatok szegényessége. Lépehátrány mutatkozik a regény tudományos feldolgozásában is. Hiányoznak a magas színvonalú regényelméleti és regénytörténeti munkák. Megíratlan, egyetlen nagyobb korszakra utalva példaként, 20. századi regénytörténetünk. Még részeredmények is alig akadnak. S az talán még szorongatóbb hiányérzetet kelthet, hogy a regényről szóló írások gyér sorozatában is kevés nyoma van a korszerű teoretikus gondolkodásnak. A különféle irodalomtudományi áramlatok újszerű szempontjainak ösztönző hatását legfeljebb szórványosan lehetne kimutatni a regényelemző kísérletek ösztövére példaanyagában.

Ez a keserves hiányhelyzet egymagában is érthetővé teszi s indokolhatja, hogy érdeklődő figyelemmel tekintünk minden olyan kezdeményezésre, amittől az állapot valamelyes javítását remélhetjük. Legelőször ezért örülhetünk a tehetségét már meggyőző írások sorával bizonyító fiatal irodalmár, Kulcsár

Szabó Ernő vállalkozásának, a négy tanulmányt egybefogó *A zavarbaejtő elbeszélés* című kis kötetnek.

A műalkotások esztétikai létmódját és befogadási kérdéseit érintő fejtegetések némelyike ugyan elméletileg általánosabb érdekű, mégis nyilvánvaló, hogy a kötetbeli írások legnagyobbbrészt a regény műfajáról szólnak, a regényvizsgálatok útjait-módjait keresik. Kulcsár Szabó Ernő a regény alakváltó létformáiról és recepcióméleti vonatkozásairól gondolkodva hármás közelítésmód együttes alkalmazására tesz igényes és hasznos kísérletet: megpróbálkozik az irodalomelméleti, az irodalomtörténeti és az irodalomkritikai szemléletformák, módszerek s eljárások kombináló érvényesítésével. Ebben a hármasságban a teoretikus gondolkodás hozamát tarthatjuk megalapozónak.

Az elméleti természetű fejtegetésekben a szerző hivatkozási listáján leginkább ilyen teoretikusok szerepelnek: Jakobson, Wellek, Kayser, Lotman, Bense, Eco, Ingarden és külön nyomatékkal olyanok, mint Gadamer, Jauss, Iser. Világosan jelezheti a névsor a tájékozódási irányokat, amelyek közt kiváltképp feltűnhet az új hermeneutikai és recepcióesztétikai iskolák képviselőinek gyakori s nyomatékos jelenléte. Észrevehető, hogy elsősorban ez utóbbiak formálták erőteljesen Kulcsár Szabó Ernő irodalomszemléletét. Érthető tehát, hogy a műalkotások jelszerűségének, megalkotott szövegszerűségének, nyelvként való működésének folytonos hangsúlyozása során gondolatmenete minduntalan eljut a befogadáselmélet és a befogadói gyakorlat problémaköréig. Vissza-visszatérően boncolgatja az alkotások különleges esztétikai létmódját, a mű és befogadó dialogikus viszonyának természetét, a szöveg és olvasó interakciójának mechanizmusát, az elváráshorizontnak a recepcióban betöltött szerepeit, a befogadás többértelműségének lehetőségeit, a kódolt közlemény helyes megértésének elvi s praktikus feltételeit.

Újszerűen egyéni elgondolásokkal s felismerésekkel nem lepnek meg a teoretikus részek, így tehát azt mondhatjuk, hogy önálló elméletalkotás helyett inkább az elméletközvetítés és az elméletalkalmazás szándéka vezeti a tanulmányíró.

Az irodalomtörténész megkísérli az átgondolva elsajátított irodalomszemléleti elvek és teoretikus felfogások alkalmazását a 20. századi magyar regényfejlődés sajátosságainak felderítésében. A század első felének hazai regény-történetéből veszi a példaanyagát, a századelő s a két világháború közötti periódus regényírásának néhány fontos jellegzetességéről mondja el — utalásosan, részlelemzésekben és összefoglaló általánosításokat is megkockáztatva — a véleményét.

Legnagyobbbrészt az esztétikai hatás, a recepció értelmzés, a korszerű irodalomértés szempontjait vizsgálva veszi szemügyre a 20. századi magyar regényfejlődés egy-két jellegzetességét. Alapkérdése az, hogy miben áll e regénytörténeti időszak műfaji „nyelvének” sajátságossága, és a regény mint esztétikai képződmény alakulásmódja miként határozza meg felhalmozódó történeti tradícióként is a befogadói látást, az értelmezői beállítódásokat. Szót ejt a konvencionális jelrendszer és a modernebb epikai világgép gyakori feszültségeiről, a jelszerűség és a közlésjelleg korántsem mindig harmonikus kapcsolatáról, a regénybeli világok elbeszélői reflektáltságának hiányairól, a regénystruktúrák metaforizálódásának féleredményeiről, a fejlődési megkészttség veszélyeit is felidéző funkcióeltolódás tüneteiről. Olyan műfaji jegyek sokasodtak s erősödtek meg a műfaj történetben — fejtegeti —, amelyek ahhoz

is sokban hozzájárultak, hogy a befogadás hagyományos szemléletformái meg-
rögzültek, az irodalomértés beszűkül, elterjedhetett az epikai nyelv eszköz-
jellegű megítélése, s az esztétikai alapelvű recepció rovására teret nyerhet-
tek a regényértelmezés erősen pragmatikus változatai.

Párhuzamosan fut ebben a gondolatvezetésben a műfajvizsgálat és a mo-
dern értelmezéstani elemzés, összhangot keresve a történetiség és a teoretikus
közelítés elvei között. Nem kevés érdekes megfigyelést, magvas ötletet, érvé-
nyes tételt, invenciózus felismerést találhatunk ezekben a kettős módszerű fe-
jezetekben; bár a szűkre szabott keretek a részletesebb, szélesebb körű és mé-
lyebbre hatoló kifejtésre nemigen adnak módot, így a gazdagodás élménye
mellett a hiányt is érezhetjük némiképpen.

Regénykritikusként is megőrzi Kulcsár Szabó Ernő elméleti beállítottsá-
gát, érvényre juttatja teoretizáló hajlamait és szemléletmódját. Legújabb iro-
dalmunk bírálójaként annak a nemzedékváltással is együtt járó regényepikai
paradigmaváltásnak a jeleit fürkészi, amely a hetvenes évek végén adott hírt
magáról néhány fiatal író újszerű epikusi gondolkodásra és a másfajta elbe-
szélői formaváltozatok igényére valló regénykísérletében. A záró fejezet (*Az
elbeszélés néhány kérdése új írónk regényeiben*) három regény (Esterházy
Péter: *Termelési regény*, Bereményi Géza: *Legendárium*, Nádas Péter: *Egy
családragény vége*) főként a morfológiai elemzésére épül, s a vizsgálatok ered-
ményét összegezve az epikai hagyomány átrajzolódásának lehetőségeit latol-
gatja.

Nagyra tartja Kulcsár Szabó Ernő ezeket az új kísérleteket, jelentős mű-
fajttörténeti fordulat előhírnökeiként becsüli őket, így kivált rokonszenves le-
het az a mértéktartás, amellyel az értékelést összefoglalja. Bármiféle apologe-
tikus túlzástól tartózkodva beszél arról, hogy „ezek a formák valójában eléggé
messze vannak még az epikai nyelv *gyökere* átalakításának törekvéseitől”,
s ma még nem tudható, „milyen formákat teremt a jövőben” ez a kibonta-
kozni látszó vonulat, és azt is „nehéz lenne megítélni, hová érkezik ez az új
ontológiára helyezkedő próza”.

A kötetbe foglalt tanulmányfűzért a szó legjobb értelmében kísérletinek
nevezhetjük. Olyan kísérletet láthatunk benne, ami elsősorban nem a végleg-
es lezártság, nem a teljes körű befejezettség igényével lép fel, hanem min-
denekelőtt kezdeményező s ösztönző szerepet kíván betölteni. Eredményeiben
is legalább annyira érdemes a figyelemre a továbbgondolást kívánó, az indí-
téseket adó s a vitára sarkalló motívum, mint a megoldó, a módszeres végig-
gondolású, a sokoldalú kifejtés módszerével bizonyító elem. Talán még fon-
tosabb s érdekesebb is, hiszen *A zavarbaejtő elbeszélés* láthatólag nem törek-
szik gondolati teljességre és zártságra. Kulcsár Szabó Ernő rokonszenves
könyve semmilyen tekintetben nem átfogó és rendszerező munka; inkább
problémák sorát kívánja érinteni s felvázolni, az elbeszélésvizsgálat újszerű
feladataira és lehetőségeire figyelmeztetve; ám ez, bizvást mondhatjuk, érdem-
nek s értéknek egyáltalán nem kevés. S természetesen nem utolsósorban épp
tőle várhatjuk az ígéretesen elkezdett kutatások kiteljesítő folytatását. (*Koz-
mosz.*)

FÜLÖP LÁSZLÓ